Makale Türü: Söyleşi / *Interview*
Söyleşi Tarihi: 18.05.2026

CANATAN, Kadir (2026), Söyleşi, Türkiye'de Aile Yapısı: Değişimler, Dönüşümler ve Sorunlar
Tezkire Dergisi. Yıl: 35 Sayı: 96. (225-239).

Türkiye'de Aile Yapısı: Değişimler, Dönüşümler ve Sorunlar

Family Structure in Türkiye: Changes, Transformations and Challenges

Kadir CANATAN*

Söyleşen: Şevket Ercan KIZILAY**

Ş(evket Ercan KIZILAY): Hocam, söyleşimizin konusu Türkiye'de aile yapısı ve ondaki değişimler, dönüşümler ve sorunlu alanları üzerine. Sizin de bu alanda önemli araştırmalarınız var. Hem yurt içi hem de yurt dışı olmak üzere. Konuya başlamadan önce, öncelikle hocam, toplumun çok temel bir yapı taşı olan aileyi bize nasıl tanımlarsınız? Uygun görürseniz buradan başlayabiliriz?

K(adir CANATAN): Tamam. Şimdi aile, belki de toplumsal kurumların en eskisi ve en dayanıklısı diyebiliriz. Bugüne kadar aileye alternatif olarak düşünülen çeşitli yapılar, modeller olmuştur. Ama hiçbiri ailenin yerini alamamıştır. Aile evrensel bir kurumdur. Bütün toplumlarda belli başlı bazı ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Aile farklı türleri olan bir yapıdır. Tep tip bir aileden bahsedemeyiz. Özellikle kültürlere göre değişen aile modelleri var. Aile modellerini eş sayısına göre, işte otorite örüntüsüne göre farklı biçimlerde sınıflandırabiliyoruz. Mesela Aynı zamanda poligamik aileler var. Bu tarihte çok sık rastlanan bir olaydı. Modern dönemde artık marjinal bir konuma geldi. Tarihte aile sadece birey eksenli gelişen bir kurum değildi. Aileler arasında evlilikler oluyordu. Dolayısıyla büyük bir dayanışma biçimiydi. Hatta yönetim ile ilişkiler açısından aileler yönetimi de tayin edecek

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, kadircanatan@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2358-6051
** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, sevketercankizilay@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2750-2786

durumdaydılar. Kabile toplumlarında her bir kabile aynı zamanda büyük bir ailedir. İbn-i Haldun'un teorisine göre, bir kabile diğeri üzerinde egemenlik kurduğunda bir devlet de ortaya çıkar. Tarihte de yönetici hanedanlar aslında büyük ailelerdi. Osmanlı Hanedanı, Selçuklular, Emeviler, Abbasiler gibi... Bunların aslında hepsi soy esasına dayanan kabile ve aile gruplarıdır. Aile dediğimiz zaman hakikaten toplumsal yapının en temel kurumunu kastediyoruz. Kurumlar sosyolojisinde biz bu tür kurumlara mihver kurum veya başat kurum diyoruz. Bu diğer kurumları etkileyen ana bir eksen oluyor.

Fakat günümüzde aile giderek küçülmeye başladı. Buna bağlı olarak tanımlar da değişmeye başladı. Geçmişte yapılan tanımlarda aile üç kuşağın bir arada oturduğu geniş bir aile modeliydi. Ona göre tanım yapılıyordu. Oysa günümüzde anne baba ve çocuklardan oluşan bir yapıdan bahsediyoruz. Bu yapının da evlilikle başladığını görüyoruz. Evlilik ailenin temelidir, alt kurumudur. Bir adım atılır aileyi oluşturma noktasında. Fakat ailenin tamam olabilmesi için çocukların olması gerekir. Çocuksuz aileler tamamlanmamış aile kabul edilir geleneksel toplumlarda. Özellikle ikinci evlilik gerekçesi de çocuksuzluktan kaynaklanır. Çünkü çocuksuz aile, aile değildir gibi bir anlayış var. Günümüzde ise tam tersine birlikte yaşam dediğimiz meşruiyeti tartışmalı yeni aile modelleri var Batı dünyasında. Bunlar öyle çocuk yapmak için falan da evlilik düşünmüyorlar. Bir süre birlikte yaşıyorlar. Eğer anlaşabilirse evlenebiliyorlar da. Ama bu yapılar genellikle kırılgan yapılar. Çünkü evlilikte hem Hristiyan dünyasında hem Müslüman dünyasında temel bir kural vardır: Evlilikle başlayan Bir ailenin gerçek bir aile olabilmesi için, ömür boyu birlikte yaşama hedefini hedeflemesi lazım. Oysa geçici olarak bir araya gelmiş kişiler tam bir aile oluşturamıyorlar. Ama yine de kültüre, döneme göre aile tanımları da değişebilir.

Ş: Hocam şimdi modern toplumların temel göstergesi olarak çekirdek aile bize hep anlatıldı. Geniş aileden çekirdek aileye bir dönüşüm hikayesinden hep bahsedilmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye geçişin hocam ne gibi bir işlevsel farklılaşması oluşmuştur? Yani geniş ailede ne işlev görüyordu ve ne gibi faydaları vardı? Bunun da çekirdek aile ile olan ilişkisi bağlamında neler söyleyebilirsiniz?

K: Sanayi devrimi, modern toplumun ve ailenin oluşumunda bir kırılma noktasıdır. Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan modern toplumda çekirdek aile oluşmaya başladı. Özellikle büyük kentlerde, sanayi kentlerinde, insanlar göçler yoluyla gelip çalışmaya başladıklarında ailelerinin bir kısmını

geride bıraktılar, bir kısmı şehre geldi. Bu şekilde bir büyük bölünme gerçekleşti. Üç kuşak aile ikiye bölündüğünde, büyük anne, büyük baba gibi ailenin geleneksel üyeleri kırsal kesimde kaldılar, genellikle küçük kasabalarda. Yeni evlenen eşler veya evlenmeyi düşünen bekarlar şehirlere gittiler, çalışmaya başladılar fabrikalarda. Burada kurdukları aile daha sonra çekirdek aile olarak tanımlandı. Yani önce bir fiili durum ortaya çıktı, daha sonra 1948'de çok yakın bir dönemde, antropolog George Murdock toplumsal yapı kitabında, bu aileyi nuclear family diye tanımladı ve çekirdek aile tanımı bu andan itibaren karşımıza çıktı. Bizde biraz gecikmeli olarak sanayileşme tam olmadığı için kırın itilmesiyle, kırdaki modernleşme dolayısıyla şehirlere bir göç oldu. Bu göçle birlikte aileler, geleneksel yapılar çözüldü ve şehirde çekirdek aileler ortaya çıkmaya başladı. Türkiye, 1980'den itibaren kentli bir toplum haline geldi. Dolayısıyla bu tarihten itibaren de çekirdek aile oranları giderek arttı.

Şimdi işlevleri açısından baktığımızda çekirdek aile kırılgan, bazı işlevleri de yerine getiremeyen bir aile. Mesela geleneksel ailede çocuk hiçbir zaman problem olmamıştır. Anne baba çalışsa bile kendi mülkünde çalışıyordur, kendi ortamında çalışıyordur. Çocuğuna her zaman işi kesip bakım verebilir, süt verebilir. Olmasa bile büyüklerine bırakabilirler. Çocuk bakımı ve yetiştirmesi aile içinde gerçekleşir. Oysa günümüzde özellikle çalışan ebeveynler çocuklara bakamıyorlar ve yetiştiremiyorlar. Kreşlere vermek durumunda kalıyorlar. Hatta bazen yakınlardaysa büyük anne, büyük baba da devreye girebiliyor. Ama bir çocuk sadece bir elden yetişmiyor. Birçok ellerden yetişiyor. Hepsinin çocuğa yaklaşımı, aktardığı kültür farklı olduğu için çocukların da ebeveynin istediği bir tarzla gelişmesi söz konusu olamıyor. Öte taraftan zaten çekirdek ailede büyük anne, büyük baba yok. Geçici olarak ilişkiler olsa bile mesela yaşlandıklarında bunlara bakım ihtiyacını da karşılayacak bir yapı da mevcut değil. Dolayısıyla çekirdek ailede çocuklar kreşlere, yaşlılar huzur evlerine gönderilmeye başlandı. Psikolojik doyum işlevi geleneksel ailede tam gerçekleşen bir işlevdir. Çünkü çocuğa anne baba yeterince vakit ayıramasa bile büyük anne, büyük baba, büyük kardeşler, kuzenler, amca, dayı, hala, teyze hepsi yakınlardadır. Onlar bu psikolojik doyumu verebilirler. Çocukta bir özgüven eksikliği oluşmaz. Ama çekirdek ailede bu psikolojik doyum da tam olarak gerçekleşmiyor. Onun için birçok işlevleri çekirdek aile artık yerine getiremez hale geldi.

Peki bunun sonucu ne? Bunun sonucu kuşaklar arası çatışma, anlaşmazlık, kültürel farklılıklar artıyor. Çocuklar daha hiperaktif oluyorlar. Arkadaş çevresinin çok fazla etkisi altında kalıyorlar. Bunu dengeleyecek bir aile yok. Günümüzde mesela gençler arasında şiddetin, çeteleşmenin artmasının bir sebebi de bu arkadaş kültürü içinde şiddet, kabadayılık belli ölçülerde kabul

görmüştür. Yani eğer şiddet göstermezseniz, kabadayı olmazsanız grup sizi dışlar. Sizi değim yerindeyse ise ana kuzusu ilan eder. Bu o çocuk için büyük bir etikettir. Öyle gözükmek istemez. Onun için o da kaba olmak zorundadır, işte küfürlü konuşmak zorundadır. Sokak kültürüyle yetişen bir nesil ortaya çıkıyor. Günümüzde tabii buna bir dijital kültür boyutu da ekleniyor. Birçok çocuk arkadaş da bulamayabiliyor, yalnızlaşabiliyor. Çünkü hep kendi odasında birtakım dijital aletlerle, cihazlarla baş başa kalıyor. Dijital dünyada keşfedecek çok şey var. Onlar çok oyalıyor insanları. Zamanla belli ölçülerde bağımlılık da oluşturuyor. Onun için yani bir kısım gençler sokakta yetişiyorlar. Bunlar daha çok yoksul ailelerin çocukları. Bir kısmı da hali vakti yerinde olanlar da, çocuklarını sürekli ödüllendirerek, sürekli onlara oyalanacakları bir dünya kurarak, onları aslında hayattan koparıyorlar, yalnızlaştırıyorlar. Bunun da getirdiği başka sosyal, psikolojik sorunlar oluyor. Onun için çekirdek aileyi erozyona uğramış, aile fonksiyonlarını yerine getiremeyen eksik bir kurum olarak değerlendiriyorum. Yani bunu neye göre yapıyoruz? Bir önceki aile formatına göre, karşılaştırarak yapıyoruz.

Ama şehir ortamında büyük aileyi yeniden kurmak da neredeyse imkânsız. Çünkü yaşam koşulları artık buna el vermiyor. Tarafların beklentileri de değişti. Yani hiç kimse üç kuşak artık bir arada yaşamak istemiyor. Çok fazla özel hayat ortaya çıktı. Çocukların da odaları var. Onlar da aslında gizli bir hayat yaşıyorlar. Birçok ebeveyn çocuklarının nasıl bir kimlik geliştirdiğini, nasıl bir hayatı olduğunu aslında tam olarak bilmiyor. Bir olay olup ortaya çıktığında şaşırıyorlar. 'Benim çocuğum böyle değildi' diyorlar mesela. Çünkü bilmiyorlar. Dolayısıyla ebeveynlerle çocukları arasında çok büyük uçurumlar var. Psikolojik ve sosyal mesafeler oluşuyor.

Ş: Hocam peki bu çekirdek aile formunun şu anda gördüğümüz verilerle evlenme sayıları üzerinden bakarsak, hem Avrupa'da hem Türkiye'de bir mukayesesini yaparsak sürekliliğinden söz edebilir miyiz? Yoksa artık işlevini bitirdiğini ve yok olma eğilimi mi göstereceğini düşünmeliyiz?

K: Avrupa açısından baktığımızda çok net bir tablo var. Nasıl geçtiğimiz dönemde büyük aileden çekirdek aileye bir büyük geçiş olmuşsa bugün de çekirdek aile çözülüyor, bölünüyor. Boşanmalar çünkü çok yüksek. Bunun yerine yeni bir aile formu ortaya çıkıyor. Fakat bu ailenin gerçekten aile olup olmadığı tartışılabilir. Aslında çekirdek aile de ilk çıktığı dönemde aile midir diye tartışılıyordu. Sonra denildi ki modern toplumun da aile formu budur denildi. Şimdi de Avrupa'da yüzde 40-45 nispetlerde tek ebeveynli aileler

var. Genellikle başında bir annenin bir veya en fazla iki çocuğun olduğu aile tipleri var. Baba yok. Babanın başında olduğu tek ebeveynli aile modeli yüzde 20'lerde, daha çok anne merkezli bir aile oluşuyor. Şimdi baba olmadığı zaman bu sefer çocuğun rol modeli eksik kalıyor. Şimdi Kız çocuk anneye bakarak kendi kimliğini, toplumsal cinsiyet kimliğini oluşturuyor. Erkek çocuk da babaya bakarak kendi kimliğini oluşturuyor. Fakat karşılıklı bir etkileşim de var. Yani kız çocuğunun da belli bir ölçüde baba otoritesini tanıması lazım. Yine oğlan çocuğunun belli bir ölçüde anne etkisine maruz kalması lazım. Çünkü insandaki bu dişil ve eril enerjinin dengelenebilmesi için eğitimde, yetiştirmede bu şart. Fakat anne merkezli ailede kız çocuk baba otoritesini tanımıyor, ona maruz kalmıyor. Erkek çocuk da babayı model alamıyor sadece anne yetiştirdiği için. Dolayısıyla ikisinde de eksik olan boyutlar karşımıza çıkıyor. Bu durum, şunu da açıklıyor: Gençlerde bugün ergenlik döneminde yaşanan özellikle cinsiyet karmaşasının nedenini… Erkek olan biri 'Ben aslında kız olmak istiyorum' diyor. Kız olan biri 'Erkek olmak istiyorum' diyor. Cinsiyet kimliklerini teşhis etmede, tanımlamada bir oryantasyon problemi yaşıyorlar. Bu da ciddi bir sorun. Nasıl çekirdek aile bazı işlevleri bugün yerine getiremiyorsa önceki aile formatına kıyasla, bugün de tek ebeveynli aile çekirdek ailenin bile işlevlerini yerine getiremiyor. Onun için aslında ikinci bir geçiş yaşıyoruz. Bu geçişi Türkiye gecikmeli yaşayacak. Ama ipuçları belirmiş durumda. Türkiye'de bu aşamaya çoktan girildi.

Ş: Evet. Türkiye'ye geleceğiz hocam da şimdi bu tek ebeveynli hane dediğimiz kategoriyi biraz daha açarsak; bu parçalanmış ailenin dağılmasıyla birlikte mi oluşan bir durum yoksa doğrudan erkeğin terk ettiği durumlar da var mı? Yani biz çok fazla Türkiye'deki deneyimden hareketle tek ebeveynli haneyi çok tanımıyoruz. Tanımadığımızı düşünüyorum. Ama o süreç nasıl oluyor hocam? Boşanmayla mı yoksa Terk etmeyle mi?

K: İkisi de var ama en başat faktör boşanma. Yani Batı dünyasında boşanma oranları bizde de yükseliyor ama bizdekine kıyasla çok çok fazla. Yani sürdürülebilir aile pek yok. Oradaki boşanmalar, yeniden evlenmeler çok fazla olduğu için birinci faktör bu, yani çekirdek aileyi çözen boşanma faktörü. Bunun yanında zaten toplumda çok önemli bir kesim evlilik yapmıyor. Yani ne resmi ne dini nikâh yok. Birlikte yaşama modeli denen bir model var. Burada evlilik amacı olmaksızın bir kadın ve erkek birlikte yaşamaya başlıyorlar. Tıpkı karı koca gibi. Ama bunların geleceğe dönük bir aile kurma amaçları yok. Böyle olunca iki yıl, üç yıl, beş yıl ne kadar sürerse bu birliktelik

sürüyor ve sonunda yine ayrılıkla neticeleniyor. Yani mesela sadece çekirdek ailenin boşanmayla çözülmesi değil, onun yanında yer alan alternatif bir ilişki biçimi olarak sunulan birlikte yaşamın da sürdürülebilir olmaması gerçeği burada etkili. Bu ikinci bir faktör. Tabii üçüncü faktör olarak eşlerden birinin ölümü olabilir. Ağır kanser gibi hastalanması olabilir. Bundan dolayı parçalanmalar olabilir.

Ş: Peki hocam birlikte yaşamalarda, bu durumu nasıl kavramsallaştıracağımıza bakmak lazım. Peki burada mesela bu bireyler nikâh olmadan çocuk yapıyorlar mı?

K: Tabii. Tabii.

Ş: Bu durum nasıl yorumlanıyor? Batıda,

K: Avrupa'da ilginç istatistikler yayınlanıyor. Mesela evlilik dışı doğan çocuklar istatistikleri yayınlanıyor. Bunlar epey bir rakam oluşturuyor. Çünkü bu durumda evlilik olmadığı için dini veya resmi olarak bu çocukları kaydetme problemi de ortaya çıkıyor. Ama birçok ülke bunları düzenliyor. Bu çocukları ikili yaşayan taraflardan birine kayıt yapıyorlar. Bu şekilde bir anne veya bir baba gözükebiliyor.

Ş: Daha çok anneye mi oluyor yoksa babaya mı oluyor hocam?

K: Yani ağırlık annede. Yani çocuğun bütün bakım yükümlülüğünü ve sonraki bütün resmî prosedürleri anneye yükleme gibi bir durumla karşı karşıyayız.

Ş: Peki hocam, Batı'da yaşanan bu süreçler bize ne zaman gelir?

K: Yani biz gecikmeli olarak Batı'nın yaşadığı her şeyi aslında yaşıyoruz. Daha da yaşayacağız gibi de görünüyor. Sebebi de şu: biz bundan iki yüz yıl önce Batılılaşmaya karar verdik ve modernleşme dediğimiz bir sürecin içine girdik. Adım adım önümüzde batı uygarlığı bu süreçleri yaşıyor. Sonra bu bize de intikal ediyor. Şu an çok kesin bir oran bilmiyorum ama Türkiye'de

tek ebeveynli ailelerin oranı artıyor. Eskisi gibi değil. Biz Küçükçekmece ilçesinde İstanbul'da bir araştırma yapmıştık. Küçükçekmece ilçesi yedi yüz bin nüfusu olan bir ilçe. Burada mesela iki bin tek ebeveynli aile bulunuyor. Şimdi bunu bütün Türkiye'ye yaydığımızda sanırım yüzde beşlere varan bir tek ebeveynli aile oranı var.

Ş: Hocam, bir de özellikle TUİK istatistiklerinde karşımıza çıkan tek kişilik hane halkı var. Bu da ilginç. Bu sanırım çocuğu olmayan ve yalnız yaşayan insanları mı tam olarak tanımlıyor? Bunu nasıl anlamalıyız? Ve bunların sayıları da yüzde yirmiye ulaştı şu an, son rakamlarda. Bunu nasıl yorumlayabiliriz?

K: Yani toplam...Hanelerin yüzde yirmisi yalnız yaşayan hanelerden oluşuyor. Yani bunları gruplandırmak lazım. Bir grup eşini kaybetmiş, çocuklarından da artık bağımsız yaşayan yetişkinler oluşturuyor. Yani yaşlılar veya boşanmış bireyler tek kişi kalmış, 1+1 gibi küçük konutlarda yaşıyorlar. İkinci büyük bir grup öğrenciler grubu; onları da geçici olarak bu haneleşmeyi yapan bir grup olarak görebiliriz. Bir başka grupta öğrencilikten çıktıktan sonra evlenmeyen ama anne babasıyla birlikte de oturmayan gençler var. Bunun dışında tabii çok nadir, uzun süreli bir yerde çalışmak için yaşayan tek kişi de olabilir. Ama bunların rakamları artıyor, çünkü, öğrenciler açısından mesela baktığımızda artık Türkiye'nin her şehrinde bir üniversite var. Ve öğrencilerin çoğu dışarıda eğitim görüyorlar, kendi şehirleri dışında. Ve orada böyle bir yaşam yaşamak durumunda kalıyorlar. Boşanmaların artması da yine bu tek haneli yapıları çoğaltıyor. Dolayısıyla şu an Türkiye'de birinci grup hane ya da aile çekirdek aile, ikinci grup yalnız yaşayan haneler, üçüncü grupta tek ebeveynli ailelerden oluşuyor. Geniş aile, büyük aile modeli neredeyse çok az oranda karşımıza çıkıyor. O da ya kırsal kesimdedir ya da büyük şehirlerde aynı apartmanda yaşayan aileler var. Aile apartmanları denilen apartmanlar var. Buralarda büyük aile modeline rastlıyoruz.

Ş: Üniversite öğrencileri üzerine yapmış olduğum bir araştırmada, Düzce Üniversitesi'nden biz bu verileri toplamıştık, parçalanmış aileye mensup öğrencilerin oranı ile geniş aileye mensup olanların oranları aynı çıkmıştı. Artık bir parçalanmış aile gerçeğimiz de sanki kendisini gösteriyormuş gibi gözüküyor. Hocam, bu parçalanmış ailenin birey üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirebiliriz? Bu çocuklar bu tarz ailelerde yaşamak durumunda ka-

lıyorlar. Biraz değindiniz ama bunların bize nasıl bir fatura çıkartacağını projeksiyon anlamında söyleyebiliriz. Çünkü bu rakamlar artmaya devam ediyor hocam.

K: Şimdi parçalanmış ailelerin çocukları bir açıdan güçlü bir kişiliğe sahip olabiliyorlar. Pek çok sorunu kendileri çözdüğü için, üstesinden geldiği için bağışıklığı yüksek olan gençler karşımıza çıkıyor. Yani her işi kendileri hallediyorlar. Anne babaya bağımlılık, çevreye bağımlılık az oluyor. Bu işin olumlu yönü, hayatı erken tanımış oluyorlar. Aileli çocukların hayatı tanıması daha geç yaşlarda gerçekleşirken bunlar erken yaşta büyüyorlar, yetişkin oluyorlar. Ama öte tarafta yalnız yaşayan gençler bir yalnızlık sendromu yaşıyorlar. ‹Benim ailem yok, ailem beni terk etti. Neden benim de etrafımda akrabalarım, ailem yok› gibi bir duyguyla yaşıyor. Bu yalnızlık duygusunun çeşitli formları olabilir. Eğer mesela dijital bir kültürle de iç içeyse bu daha da artabilir. Ama mesela şöyle gençler de görüyoruz: o anne baba, aile ihtiyacını yakın arkadaşlarının anne babalarıyla karşılayan, onlarla sosyalleşen gençler de var. Bu mesela çok daha sağlıklı bir ilişki biçimi. Bunun dışında bu gençler hayat karşısında karamsar oluyorlar. Mesela çok ciddi sorunlar karşısında bazen çaresizlik duyguları yaşayabiliyorlar. Sorunları çözemediğinde intihar duygusu da bunlarda ağır basıyor. İntihar herkesin bir an yaşadığı tecrübedir. Bu tecrübe bir duygu, bir fikir olarak gelir ama herkes intihar etmez. Ama başka bileşenler, başka etkenler de varsa onlarla birlikte tehlikeli bir hal alabilir. Mesela bir örnek hatırladım. Biz Balıkesir köylerinde araştırma yaparken bir genç intihar etmişti. Bunun borç yüzünden intihar ettiği bize söylendi. Ama biraz daha yakından incelediğimizde anne babası, ailesi aslında varlıklı bir gençmiş. Fakat o aile çocuğuna sahip çıkmamış. Yani borcunu ödeseydi böyle bir durum olmazdı. Ama anne baba, aile desteği olmadığı için genç bir nevi anne babasını da protesto etmek üzere bu intihar eylemini gerçekleştiriyor. Zaten intiharlarda hep böyle bir protesto mesajı vardır.

Ş: Hocam boşanma sayılarına baktığımız zaman en sonda 2025 verileri yayınlandı. Zaten pandemi'de bir düşüş olmuştu. Pandemi'den sonra bir yukarı çıkış olmuştu. Yaklaşık 180 bin bandına yaklaşmıştı. 2024-2025 ile beraber yukarı çıkmıştı. Son 2025 verisi yayınlanınca bu rakam 193 bin çıktı. Yuvarlayarak söylüyorum, yani, boşanma rakamları aşağı doğru seyretmedi hocam. Bunu nasıl değerlendirebiliriz?

K: Yani boşanma sayıları artmaya devam ediyor. Bunu bir toplumsal trend olarak görmeliyiz. Bütün modernleşen toplumlarda boşanma rakamları hep böyle yukarıya doğru çıkan bir grafik seyrediyor. Bu bizde de oluyor.

Avrupa'da da böyleydi. Şimdi modernleşen toplumların ortak özellikleri, ortak kırılganlıkları var. Bunlar boşanmaya yol açıyor. Yani boşanma bizde geçmişte TÜİK kayıtlarında 'şiddetli geçimsizlik' şeklinde tanımlanırdı. Yani hangi tür boşanma olursa olsun bunun sebebi şiddetli geçimsizlik şeklinde tanımlanırdı. Bugün daha ayrıntılı araştırmalar yapılıyor. Mesela TÜİK'in yaptığı son araştırmaların birinde ilişki biçimlerinin bozulması, boşanmaların birinci sebebi olarak çıktı. Yani eşler iletişim, ilişki kurma, birlikte yaşamı yürütme konusunda başarılı değiller. Bunun sebepleri tabii derinlemesine araştırılmalı, yorumlanmalı. Benim yorumlarımdan bir tanesi şu: şimdi geçmişte insanlar aynı sosyal çevrede evleniyorlardı. Oysa günümüzde şehir ortamında farklı bölgelerden, kültürlerden, etnik gruplardan ve farklı sosyoekonomik kategorilerden insanlar evleniyorlar. Şimdi eşler arası uyum geçmişte fazlaydı, bugün tam tersine uyumsuzluk fazla. Çünkü oldukça heterojen toplumlar ortaya çıktı ve bu toplumlardaki evlilikler uyumsuzluğu artırıyor. Yani mesela bunun uç noktası nedir diye sorarsanız, yurt dışında yapılan araştırmalar bunu ortaya koyuyor. Farklı kültürlerden, dinlerden evlenen o karma evlilik dediğimiz karma evlilikler çok kırılgandır. Onlarda mesela boşanma oranları çok yüksek çıkıyor. Bu da bizi şuna götürüyor: Durkheim'in epey bir süre önce bu intiharları da açıklamak için geliştirdiği bir model var. Toplumsal bütünleşme bir toplumda azaldıkça intihar artıyor. Günümüzde de toplumsal çok türdenlik, heterojenlik arttıkça evlilikler kırılganlaşıyor. Çünkü ilişkiler uyumsuz görünüyor. Mesela ilk beş yıl çok önemli. Çoğu boşanmalar bu ilk beş yılda gerçekleşiyor. Eğer bu beş yılı atlatmışsanız ondan sonra sürdürülebilir bir evlilik, aile ortaya çıkıyor. Ama çoğu rakamlar bu beş yıl içinde boşanmayla sonuçlandığını gösteriyor bize.

Ş: Hocam aynı rakamları biz doğurganlık hızında da görüyoruz. Malum toplumların belli bir nüfus dengesinde durması gerekiyor. Türkiye için 2.1 rakamını veriyor TUİK. Bu rakamın ciddi anlamda düşerek 1.5'lere düştüğünü görüyoruz. Bu veri bize ne söylüyor ve gelecek projeksiyonunda doğurganlık hızımızın bu kadar düşmüş olması ne gibi sonuçlar ortaya çıkartacak?

K: Evet, şimdi iki temel sebep nüfusu düşürüyor. Birincisi geç evlilikler, ikincisi de bununla birlikte bunu takip eden doğurganlık süreçlerinin, sürelerinin kısalıyor olması. Çok az bir sürede çocuk yapabilir durumda olan kadınlar, o süreyi bir çocukla geçiriyorsa ondan sonra çocuk sahibi olamıyorlar. Bu görünen iki sebep nüfusun düşmesine yol açıyor. Şimdi bunu araştırdığımızda insanlar niye geç evleniyor, niye az çocuk yapıyor diye baktığımızda: burada eğitimin uzun zaman alması, eğitimden sonraki süreçte istihdam imkânlarının giderek azalması ve gençlerin belirsiz bir gelecekle karşılaşması

evliliği de azaltıyor, evliliğin geç olmasına da sebep oluyor. Çocukların da ekonomik sebeplerle bakılamayacağı düşünülerek daha az yapıldığı görülüyor. Ama bir şey daha var, bu çok fazla dikkate alınmıyor: günümüzde yapılan araştırmalar yeni nesil gençlerin ideal çocuk sayısının da düştüğünü gösteriyor. Yani geçmişte insanlar 'Üç çocuk yapacağım, beş çocuk yapacağım' derken bugünkü gençler 'Bir çocuk yeter, iki çocuk yeter' diyor. Daha fazlasını zaten ideal görmüyor. Onun için ideal çocuk beklentilerinin de düştüğünü görüyoruz. Bu da dünya görüşüyle, yaşam tarzıyla, hegemonik kültürle yakından ilgili olan bir meseledir. Onun için olayları sadece ekonomik sebeplere dayandırmak yanlıştır, sadece kültürel sebeplere de dayandırmak yanlıştır. Bu ikisi bir arada nüfusun düşmesine yol açıyor. Bunu ben iki şekilde açıklıyorum. Bir, bu düşüşler toplumsal trendlerle alakalı bir şey. Yani bu trendler değiştiği için düşüş de belli bir noktadan sonra hızlanıyor. İkincisi de Türkiye ve Dünya son dönemlerde hep krizlerden geçiyor. Kriz hali toplumsal ortam oldu. Yani deprem krizi, ekonomik kriz, pandemi krizi gibi daha aklımıza hemen gelmeyen birçok kriz yaşandı. Kriz dönemlerinde toplum önünü göremiyor. Daha geri çekiliyor, daha minimal yaşıyor. İmkânlarını daha iyi kullanmaya çalışıyor. Açılmak, yatırım yapmak, geleceğini bilmediği hesaplar içine girmek istemiyor. Çocuk yapmak bir risktir o değerli insan için. Bu riske kimse girmek istemiyor.

Ş: Hocam kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı yaklaşık 26'ya yaklaşmış durumda. Aynı verinin ortalamasına baktığımız zaman ortalama ilk evlenme yaşı ise 28 civarında. Aynı durum erkeklere baktığımız zaman ilk evlenme yaşları 28'in üzerine çıkmış durumda. Erkeklerde ortalama ilk evlenme yaşı da 31'in üzerine çıkmış durumda. Geç evlilik dediğimiz durum bununla ilişkili mi hocam? Bu gecikmiş bir veri mi bizim için? Neden gecikmiş hocam bu yaş grubu? Yaş grubu sorunlu mu yani?

K: Yok sorunlu olduğu için değil. Gençler şimdi daha fazla eğitim gördükleri için...

Ş: Yani bu evlilik dönemi geç evlilik kategorisine mi girer?

K: Bu kesinlikle böyledir. Yani bizim anne babalarımız bugün için erken evlilik denebilecek yaşlarda evlendiler. Biz 20'li yaşların başında, 20 ile 24 yaş arası evlendik. Şimdi bizim çocuklarımız, bizden sonra gelenler 26-29, daha da artan bir yaş grubunda evlilikler yapıyorlar. Demek ki kuşaklar arası giderek geç gerçekleşen bir evlilik trendi var. Bu toplumsal bir trend, birden orta-

ya çıkmış arızi bir durum değil. Modernleşen toplumlarda bunu görüyoruz. Buna karşı durmak da kolay değil. Çok büyük yapısal değişimler var. Buna karşı koyabilecek bir gücümüz yok. Onun için geç gelen evlilikler, az yapılan çocuklar, düşen bir nüfus söz konusu.

Ş: Aynı şeyi, baktığımız zaman çocuk nüfusunda da görüyoruz. Nüfus artış hızı da özellikle 2018 sonrasında aşağı bir eğilim gösteriyor. 2021'de bir toparlama yapıyor. Ama ondan sonra yeniden ciddi anlamda eksi 15 bandına doğru bir düşüş var. Dolayısıyla ilkokullar, çocuğa eğitim... Belki de okullarımız az mı kalacak, fazla mı olacak?

K: Nasıl şehre göç çocuk sayılarını kırsal kesimde düşürdüğü, okullar kapandığı, bir köydeki okul kapandığı için yakın bir köydeki yere taşıma usulü eğitim yapıldığı bir dönem yaşandıysa, günümüzde de çok birikmiş bir yüksekokul, üniversite nüfusu vardı. Bunu özümsemek, telafi etmek için bir sürü üniversite kurduk. Ama nüfus düştükçe bu okullaşma bir zamanın yatırımı ama bir zamanında fazla gelen bir yatırım haline gelecek. Dolayısıyla bu okulların daha az öğrenciyle idare etme gibi bir durumu ortaya çıkacak. Belki bazıları kapanabilir, birleşebilir, iki şehirde bir üniversite olabilir, iki mahallede bir okul olabilir. Bu tür daralmalar kurumsal anlamda yaşanabilir.

Ama biz hep şunu söylüyoruz: nüfusun büyüme veya azalmasının iki dinamiği var. Biri doğum, diğeri de göç. Günümüzdeki toplumlar, bugün mesela bütün Avrupa toplumları doğumla büyüyemiyor. Doğumla büyümede eksik kalıyor. Onun için nüfuslarını dışarıdan iş gücü göçü alarak, özellikle son çeyrek yüzyılda nitelikli iş gücü alarak göç yoluyla telafi etmeye çalışıyorlar. Bu da ikinci bir dinamik. Belki ileride eğer biz kendi nüfusumuzu artırmanın yollarını bulamazsak Orta Doğu'dan bize yönelen göçleri artık bir tehdit olarak değil, bir imkân olarak değerlendirmeye kalkacağız. Onlarla nüfusumuzu güçlendireceğiz.

Ş: Hocam şimdi boşanma konusuna tekrar gelirsek çünkü o rakamlarda ciddi bir artış söz konusu. Biraz da konuya İslami bir paradigmadan bakarsak boşanma sürecine İslam aile hukukunda nasıl bakılıyor? Yani boşanma bir ruhsat tabii ki yasaklanmış değil ama çok da herhalde arzu edilen durum olmasa gerek. Bu konuda İslam'ın ana yaklaşımı nasıl?

K: Şimdi boşanma karşısında üç yaklaşım var. Dünyada bütün kültürlerde Katolik kültür bir modeldir. Onlarda boşanma yasaktır. Yani ömür boyu

yapılan evlilikler vardır. İnsanlar mutsuz da olsa, ayrılmak istese de bu mümkün değildir. Bu boşanmaya imkân tanımayan bir rejim doğuruyor. Bunun karşısında bugünkü modern toplumda da çok liberal bir tutum var. Ya istediğin zaman evlen, istediğin zaman boşan. Bunlar çok sorun değil. Yani bir nevi iş kurar bozar gibi evlilik de bir ticari akde döndü, sözleşmeye döndü. Onun için çok liberal tutumdan dolayı boşanmalar artık garipsenmiyor. Bir etiketleyici sebep değil. Herkes bunu normal görüyor. Hatta birbirini tebrik eden insanlar çıkıyor. Normalde boşanan bir kişiye 'Geçmiş olsun' gibi şeyler söylenir ama Batı toplumunda 'Tebrik ederim, boşanmışsın' diyenler de var. İslam bu açılardan baktığımızda ne boşanmayı yasaklayan bir din ne de boşanmayı liberaller kadar olağanlaştıran, sıradanlaştıran bir din. İslam'da ömür boyu evlilikler yapılır. Ama hayatın gerçekleri de dikkate alındığı için boşanma bir ruhsat olarak da kabul edilmiştir. Bizde mesela şöyle bir durum oldu: medeni hukuk ne diyoruz yasa İsviçre'den alındığında Katolik bir bölgeden alındı bu. Ve Türkiye'de bugün bile boşanmalar bayağı zordur, zorlaştırılmıştır. Bu Katolik bölgeden gelen bir yasa olduğu için böyle. Yani İslam'da bu kadar da zor değil.

Ş: İslam'da nasıl oluyor bu boşanma süreci? Nasıl bir süreçten geçiliyor?

K: Yani tarafların birlikte rızasıyla gerçekleşen bir şeydir hem evlilik hem boşanma. Çünkü Kur'an diyor ki eğer boşanacaksanız güzellikle boşanın, güzellikle ayrılın. Niye? Çünkü evlenirken de güzellikle insanlar evleniyorlar. O zaman ilişki biçiminin sonlandırılması güzel bir şekilde yapılması lazım. Bu şu demek: çekişmeli boşanma İslam'da tercih edilmiyor. Günümüz hukukunun kavramlarıyla konuşacak olursak İslam'da her şey rızaya dayalıdır, anlaşarak boşanma esastır. Dolayısıyla bunu topluma kültür olarak vermek gerekiyor. Yani bizim diyanetin tutumu da Katolik bir tutum bence. Yani biri boşanmaya kalktı mı? 'Sakın boşanmayın' diye başlayan telkinler var. Tamam. Boşanma öncesinde hakemlik var İslam'da. Bu da aslında güzel bir çözüm.

Ş: Bu hakem işin uzmanı mı yoksa...

K: Yok, akrabalar. Yani kadın ve erkeğin tarafından hakemler, aracılar evlilikteki olası arızaları, sorunları giderebiliyorlarsa, uzlaştırmayı başarabiliyorlarsa boşanma bir nevi ertelenmiş olur. Devre dışı bırakılmış olur. Ama bunun imkânı yoksa güzellikle salıvermek esastır. Yani tarafların birbirini güzellikle salıvermesi.

Ş: Hocam peki bu hakem uygulaması şu anda uygulanıyor mu?

K: Türkiye'de böyle bir uygulama resmiyette yok. Ama enformel kültürümüzde özellikle akrabalık ilişkilerinin sıkı olduğu geleneksel kültürün yaşadığı belli bölgelerde, kırsal kesimde bunun uygulamaları var. Tabii kültür olarak bu devam ediyor. Fakat günümüzde bu kültür resmileştirilsin, hukuka da girsin şeklinde bir teklif var. Bence bunu ticarileştirmeme kaydıyla kabul etmek güzel bir çözüm olabilir.

Ş: Yani mesela burada toplum uzmanı olan sosyologların bu süreçlerde, bu boşanma davalarında görüş bildirmeleri.

K: Tabii, bunun gibi aile danışma merkezleri var. Orada çalışan psikolog, sosyolog arkadaşlarımız var. Mesela bunlar boşanma öncesindeki anlaşmazlıkları çözmek için aracı olabilirler, hakem olabilirler. Bunların liderliği altında ailenin diğer üyelerinin de istişare edebileceği bir ortam oluşturarak tarafları anlaştırabiliyorlarsa boşanmadan vazgeçebilirler.

Ş: Ya da boşanma sürecinin yönetilmesi. Yani Kur'an'daki o güzellikle.

K: Bakın burada önemli bir nokta var, o da konuşulması gerekiyor. Günümüzde ev içi şiddet çok yaygın. Liselerde şu an şiddet konuşuluyor. Şiddetin kaynağında anlaşmazlık var, çekişmeli boşanma var. Benim de öğrencilerle yaptığım bir araştırmada, bitirme tezinde şiddet olaylarının haberlerini analiz ettik. İlginç bir şekilde sıklıkla şiddetin boşanma anında ortaya çıktığını tespit ettik. Yani boşanma-şiddet ilişkisi çok önemli. Çünkü boşanma anlaşmazlığın tepe noktası. Tam da orada taraflar birbirine şiddet uygulayabiliyorlar. Özellikle de erkekler kadınlara şiddet uyguluyorlar. İşte orada aracılık veya hakemlik dediğimiz müessese devreye girer, uygun bir şekilde bu boşanma sürecini yönetebilirlerse şiddet de azalacak Türkiye'de.

Ş: Hocam, söyleşimiz boyunca boşanmaların artması, doğurganlığın düşmesi, tek ebeveynli ve tek kişilik hanelerin çoğalması gibi ciddi tablolar ortaya çıktı. Devlet, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının bu sorunlara karşı alabileceği somut önlemler neler olabilir? 'Hakem müessesesi' örneğinden hareketle Türkiye, aile politikalarında hangi yapısal adımları atmalıdır?

K: Modern toplumlarda aile zayıflamakta ve çözülmektedir. Aileyi güçlendirmek için bütüncül politikalar izlenmelidir. Sembolik düzeyde politika

önerileri yapmak istediğimizde toplumsal bilinçlendirme faaliyetleri başta gelir. Ailenin sadece geleneksel rollerle değil, dayanışma, anlam, bağlanma ve karşılıklı sorumluluk gibi evrensel değerlerle tanıtıldığı, uzun soluklu kamu spotları ve sosyal kampanyalar yürütülebilir. Aile temalı medya teşvikleri verilebilir. Diziler ve filmlerde sağlıklı aile ilişkilerini gösteren, gençlerin örnek almasını sağlayacak şekilde bunları güzel estetik yansıtan aile dizileri, filmleri oluşturulabilir. Ama bunları bir belgesel niteliğinde değil de bir dizi ve sinema tadında vermek gerekiyor. Her yıl Aile Haftası ve Aile Onur Ödülleri şeklinde ödüller verilebilir. Okullarda aile sosyolojisi ve değerler eğitimi yapılabilir. Dini ve kültürel aktörlerle iş birliği yapılarak bunların da aileyi güçlendirici çalışmalarda bir görev üstlenmesi sağlanabilir. Duygusal düzeyde politika önerileri olarak aile içi iletişimi güçlendirmek için eğitimler ve okullarda evliliğe hazırlık programları yapılabilir. Aile içi şiddeti önleyici psikososyal destek merkezleri kurulabilir. Aile danışmanlığı yaygınlaştırılabilir. Kuşaklar arası etkileşimi artırmak için birlikte zaman geçirme, örnek model olabilecek kişileri toplum karşısına çıkartma, onların deneyimlerini aktarma şeklinde çalışmalar yapılabilir. Yapısal düzeyde ise aileye yönelik sosyal destek paketleri açıklanabilir. Esnek çalışma ve aile uyumlu iş modelleri geliştirilebilir. Aile odaklı vergi ve kira politikaları izlenebilir. Bir de hukuk alanında arabuluculuk ve hakemlik mekanizmaları geliştirilebilir. Bunlar ilk etapta aklımıza gelen şeyler.

Ş: Hocam, Avrupa toplumlarındaki ailelerden farkımız nedir? Türk aile yapısına özgü hangi nitelikler var?

K: Bir kere zaman süreci olarak aramızda büyük bir fark var. Onlar modernleşmenin, hatta modern ötesi toplumsal süreçlerin ileri aşamalarında bulunuyorlar. Biz onlara kıyasla modernleşme süreçlerini daha geç yaşayan toplumlarız. Bu bakımdan bizim aile yapımız hâlâ onlara kıyasla güçlü sayılır. Mesela evlenme biçimleri, yaşam biçimleri açısından baktığımızda aile modelleri onlarda çok farklı. Birlikte yaşama modeli onlarda olan, bizde daha çok belli kesimlerde sınırlı ölçüde rastlanan bir olay. Yine eşcinsel evlilikler bazı Avrupa toplumlarında kabul edilmiş durumda; bunu olumlayan yaklaşımlar var. Bizde bu hiç karşılık görmüyor. Yine bizde çocuk-ebeveyn ilişkisi, mezuniyet sonrasında da devam eden, aileye bağımlı olan gençlerimizin oranı çok fazla. İşsizlik bunda tabii belirleyici bir etken. Avrupa toplumlarında çocuklar daha erken ailelerinden ayrılıp bağımsız yaşıyorlar. Bu konuda bir zorunluluk yok ama onların yaşam imkânları bunu kolaylaştırıyor.

Türkiye›deki evliliklerde akraba evlilikleri Avrupa›ya kıyasla daha fazla ama giderek azalıyor. Türkiye ortalaması yüzde yirmi civarında. Bu bazı bölgelerde yüzde kırka kadar çıkabiliyor. Ama yakın akrabalar arasındaki evlilikler çok hoş karşılanmaz ve genelde de olmuyor. Yine bizim aile yapımıza özgü bir özellik olarak erken evliliklerin olması var. Her ne kadar gençlerin büyük bir kısmı geç yaşlarda evleniyor olsa da hâlâ belli aile veya bölgelerde on sekiz yaşını doldurmadan evlenen, erken evlilik yapan gençler de var. Bu kamuoyunda sık sık tartışma konusu oluyor. Mesela bu evliliklerin çözümünde nişanın süresini biraz uzatmak gerekiyor. Hem çocukları bu evliliğe hazırlama anlamında önemli bir fırsat sağlar, hem de yerleşik olan hukuki yasaklarla veya sınırlarla bir hesaplaşma içine girilmesini engeller. Bu sorun da belli bir ölçekte kendini hissettiriyor ve bunun da çözülmesi gerekiyor.